

MIGRĀCIJAS PROCESI ATTĀLOS LATVIJAS REĢIONOS: LATGALES UN SĒLIJAS PIEROBEŽĀ

*Zaiga Krišjāne, Elīna Apsīte-Beriņa, Ineta Grīne,
Māris Bērziņš, Ginta Joča*

LU Ģeogrāfijas un Zemes zinātņu fakultāte, e-pasts: zaiga.krisjane@lu.lv

Anotācija. Pētījumā apskatīta migrācijas procesu ietekme uz marginalizāciju attālos Latvijas reģionos, to aplūkojot Latgales un Sēlijas pierobežas pagastos. Raksta mērķis ir analizēt perifēro teritoriju migrācijas iezīmes, raksturojot šajās teritorijās dzīvojošos iedzīvotājus. Pētījumā izmantoti dati iegūti 2014. un 2015. gadā Latvijas – Krievijas pierobežas un Latvijas – Lietuvas pierobežas pagastos, aptaujājot pastāvīgos iedzīvotājus.

Pētījuma rezultāti atklāj, ka perifēro teritoriju iedzīvotājiem ir zems migrācijas potenciāls un tie ir visai nemobili. To ietekmē iedzīvotāju novecošanās, kas īpaši raksturīga Latvijas – Krievijas pierobežā. Tāpat daudziem pierobežas iedzīvotājiem ģimenes locekļi ir devušies uz citām vietām Latvijā un arī uz ārvalstīm.

Atslēgas vārdi: migrācija, iedzīvotāji, perifērie reģioni.

Migrācija ir svarīgs rādītājs iedzīvotāju skaita, sastāva un teritoriālā izvietojuma, kā arī apdzīvojuma raksturošanai. Tāpat to var izmantot kā vienu no marginalizācijas indikatoriem (Pinto-Correia, Breman 2008). Jaunākie mobilitātes pētījumi uzsver procesu dinamisko raksturu, kur indivīdu līmenī pieņemtie lēmumi ietekmē kopējās migrācijas plūsmas un otrādi. Ievērojami atšķiras uz pilsētām, piepilsētas zonu un attālākām lauku teritorijām migrācijā iesaistīto iedzīvotāju sastāvs un pārcelšanās motīvi. Pilsēttieces migrācija tradicionāli saistīta ar iedzīvotāju aktivitāti darba tirgū un plašākām izglītošanās iespējām pilsētās. Turpretī, pārceloties uz piepilsētām, iedzīvotāji vēlas uzlabot mājokļa apstākļus un dzīvot pievilcīgā vidē. Attālākās lauku teritorijās nozīmīga loma ir ģimenes apstākļiem un īpašuma iegādei.

Līdzšinējos pētījumos par iedzīvotāju migrāciju Latvijā vairāk ir analizētas tās plūsmas, apjomi un intensitāte starp reģioniem (skat. Krišjāne, Bauls 2007; Bērziņš 2011), bet mazāk aplūkota iedzīvotāju pārvietošanās reģionu un administratīvo teritoriju robežās (Bērziņš 2011), kā arī šāda veida migrācijā iesaistīto iedzīvotāju sastāvs (Krisjāne, Berzins 2012). Mūsdienu pētījumi līdzās ekonomiskajiem migrācijas faktoriem akcentē arī ģimenes saites, dzīves vides pievilcību, kā arī citus sociālos un kultūras aspektus (Bengtsson, Johansson 1994; Boyle *et al.* 1998; Hedberg, Kepsu 2003). Tā tradicionāli, aplūkojot perifēros reģionus, analizētas migrācijas plūsmas no šiem reģioniem, mazāku uzmanību pievēršot šajās teritorijās iebraukušajiem (Chi, Marcouiller 2013). Tāpēc šī raksta mērķis ir analizēt perifēro teritoriju migrācijas iezīmes, raksturojot šajās teritorijās dzīvojošos iedzīvotājus. Tādējādi tiek raksturoti arī marginalizācijas procesi.

Dati un metodes

Lai analizētu šos procesus projektā „Marginālo teritoriju veidošanās cēloņi un sekas Latvijā”, izvēlētas etalonteritorijas Latvijas – Krievijas un Latvijas – Lietuvas pierobežā.

Lai raksturotu iedzīvotāju skaita dinamiku, tika izmantoti 1989., 2000. un 2011. gada Tautas skaitīšanas dati un aktuālie iedzīvotāju statistikas dati no LR CSP datu bāzēm.

Etalonteritorijās tika veikta iedzīvotāju aptauja. Tās rezultātā iegūtie dati sniedz informāciju par dzīves vietas izvēles noteicošajiem faktoriem, par māsaimniecības lielumu, mājokļa stāvokli, saimniecisko darbību, ikdienas mobilitāti un migrācijas pieredzi, kā arī ietver informāciju ar iedzīvotāju vērtējumu par dzīvi pagastā (darba, izglītības, pakalpojumu pieejamība, vides kvalitāte) un nākotnes plāniem. Aptaujas rezultāti dod iespēju izvērtēt migrācijas iezīmes, kā arī ietekmi uz marginalizācijas procesu izpausmēm.

Latvijas – Krievijas pierobežā iedzīvotāju aptauja veikta 2014. gada vasarā Latgalē Zilupes novada Zaļesjes pagastā un Ludzas novada Pasienes, Lauderu un Rundēnu pagastā. Tika aptaujāti 277 pastāvīgi dzīvojošie iedzīvotāji. 2015. gadā veikta aptauja 5 pagastos Sēlijā, Lietuvas pierobežā: Aknīstes, Asares, Gārsenes, Rites un Elkšņu pagastā, kur aptaujāti 264 pastāvīgi dzīvojošie respondenti. Katrā no pagastiem aptaujāti ap 6–10% no iedzīvotājiem.

Datu analīzē izmantotas deskriptīvas statistikas analīzes metodes.

Rezultāti

Kopš 20. gs. 90. gadiem Latvijā parādījās depopulācijas procesi. Tos būtiski ietekmē migrācijas procesi, kuri mūsdienās pastiprina iedzīvotāju koncentrēšanos valsts centrālajā daļā un rada iedzīvotāju skaita sarukumu attālos reģionos laukos un līdz ar to arī iedzīvotāju sastāva novecošanos. Abu izvēlēto etalonteritoriju pagastos iedzīvotāju skaits samazinājies vairāk nekā par 30%. Tas izteikti vērojams Latgalē (1. tabula).

1. tabula. Iedzīvotāju skaita pārmaiņas Latgales un Sēlijas etalonteritorijās 1989–2015. gadā (izveidots, izmantojot LR CSP 2002, 2015; LR Valsts statistikas komiteja 1992)

	1989.g.	2000.g.	2011.g.	2015.g.	izmaiņas % 1989.-2015.g.
Lauderu pag.	664	540	401	348	47,6
Pasienes pag.	990	832	635	563	43,1
Rundēnu pag.	971	800	504	466	52,0
Zaļesjes pag.	1073	945	659	614	42,8
Aknīstes l.t	637	679	427	396	37,8
Asares	685	650	508	486	29,1
Gārsenes	1268	1109	894	880	30,6
Elkšņu	861	764	520	469	45,5
Rites	825	814	595	557	32,5

Straujāks iedzīvotāju sarukums notiek kopš 2000. gada, jo 20. gs. 90. gadu sākumā daudzi iedzīvotāji atgriezās laukos, it īpaši Latgalē. To varētu dēvēt par īsu „ruralizācijas” periodu, kas iezīmēja iedzīvotāju aizplūšanu no valsts centrālās daļas, it īpaši, Rīgas, kā arī citām lielajām pilsētām, uz kuriem tie bija devušies strādāt padomju periodā. Tāpat

parādījās tendence pārcelties no lauku centriem uz viensētām, sabrūkot kolektīvajai saimniekošanas sistēmai laukos, jo cilvēki vēlējās saimniekot savās zemnieku saimniecībās un atgūtajos īpašumos. Tie bija gados jauni cilvēki un iedzīvotāji pirmspensijas vecumā (Markausa 1997). Taču šai tendencei nebija noturīgs raksturs, jo ekonomiskā attīstība laukos daudziem nebija tik veiksmīga, kā sākotnēji cerēts. Migrācijas procesus laukos kopš 2004. gada būtiski ietekmēja, Latvijas iestāšanās Eiropas Savienībā un līdz ar to arī iespējas dzīvot un strādāt citās ES dalībvalstīs.

2. tabula. Respondentu dzīvošanas ilgums etalonteritorijās (%)

Dzīvošanas ilgums etalonteritorijās	Etalonteritorijas Latgalē	Etalonteritorijas Sēlijā
kopš dzimšanas	56	49
vairāk par 20 gadiem	29	44
10 – 20 gadus	10	3
mazāk par 10 gadiem	5	3

Migrācijas tendences atspoguļojas arī abās etalonteritorijās. Vairums aptaujāto iedzīvotāju šajos pagastos dzīvo kopš dzimšanas. Sēlijā tie ir (49%), ilgāk par 20 gadiem dzīvo 44%, savukārt pēdējo 20 gadu laikā apmetušies uz dzīvi šajos pagastos vien 6%. Kā galvenie migrācijas motīvi, pārceļoties uz Sēliju, tika minēti ģimenes apstākļi. Tie ir bijuši nozīmīgi visos laika periodos. Darba iespējas kā pārcelšanās motīvu ir norādījuši tie respondenti, kuri šajos pagastos dzīvo ilgāk par 20 gadiem. Tāpat tiek minēta īpašuma iegāde. Visai maza ir aptaujāto iedzīvotāju migrācijas pieredze ārvalstīs (5%), lai gan šo respondentu vidū ir tādi, kuri ir bijuši ārzemēs vairākas reizes. Viņi ir strādājuši dažādās jomās, tai skaitā lauksaimniecībā un rūpniecībā. Tikai 2% no respondentiem plāno tuvāko 1–2 gadu laikā doties strādāt uz ārzemēm. Savukārt visai liels ir to respondentu īpatsvars (22%), kuriem kāds no ģimenes strādā ārvalstīs. Asares un Gārsenes pagastos katram trešajam respondentam kāds no radniekiem strādā ārzemes, galvenokārt Lielbritānijā, Vācijā un Īrijā. Respondenti norāda, ka ar radniekiem ārzemēs sazinās, galvenokārt izmantojot saziņas tīklus, kā arī saņem sūtījumus un naudu. Sēlijas etalonteritoriju respondentu zemo iekšzemes mobilitātes līmeni raksturo arī nodomi mainīt dzīves vietu tuvāko 3 gadu laikā, to min tikai 6% respondentu, kā galvenos iemeslus norādot iespējas atrast labāku darbu un ģimenes apstākļus. Respondenti biežāk norāda, ka plāno pārcelties uz Jēkabpili, Rīgu, Ogrī.

Latgalē 56% respondentu dzīvo kopš dzimšanas, ilgāk par 20 gadiem šajās teritorijās dzīvo 29% respondentu (bieži tika norādīts, ka viņi ir iebraukuši padomju periodā). Savukārt pēdējo 10–20 gadu laikā pārcēlušos uz dzīvi pierobežas pagastos ar Krieviju ap 10% (uz dzīvi pagastā ieradušies g.k. 1990tajos gados). Šis rādītājs, salīdzinot ar Sēlijas teritorijām, ir 3 reizes lielāks. To varētu saistīt ar „īslaicīgās ruralizācijas periodu”, kas bija raksturīgs Latgalei 20.gs. 90. gados. Savukārt pēdējo 10 gadu laikā uz Krievijas pierobežas pagastiem pārcēlušies vien 5% respondentu. Dominējošais migrācijas motīvs līdzīgi kā Sēlijā ir ģimenes apstākļi. No Latgales etalonteritoriju pagastiem starpvalstu migrācijā nav piedalījusies tikat kā neviens aptaujātais. Savukārt

gandrīz katram piektajam (22%) kāds no ģimenes locekļiem dzīvo vai strādā ārzemēs. Attiecībā uz nākotnes plāniem tikai 1% respondentu minēja, ka tuvāko 1–2 gadu laikā varētu doties prom uz ārzemēm, 5% respondentu atzīmēja, ka to varētu darīt kāds no ģimenes locekļiem. Savukārt dzīvesvietu Latvijas robežās varētu mainīt apmēram 5% respondentu. Nozīmīgākie ārvalstu galamērķi aptaujāto ģimenes locekļiem ir Lielbritānija, Īrija, Vācija. Nozares, kurās strādā aizbraukušie ģimenes locekļi, visbiežāk ir apkalpojošā sfēra, tirdzniecība, lauksaimniecība un celtniecība.

Secinājumi

Iedzīvotāju migrācijai perifēros reģionos raksturīgi vairāki periodi, kas raksturo migrācijas plūsmas reģionos. Vairums attālos laukos dzīvojošo iedzīvotāju ir visai nemobili, jo to ietekmē iedzīvotāju vecuma sastāvs un zemā ekonomiskā aktivitāte. Iegūtie rezultāti norāda arī uz visai izteiktiem iedzīvotāju novecošanās procesiem, it īpaši Latgalē – Latvijas pierobežā. Tas netieši raksturo zemāku migrācijas potenciālu, jo gados vecāki iedzīvotāji ir visai nemobili. Daudzi gados jaunākie jau ir pārcēlušies uz citu vietu Latvijā vai devušies uz ārvalstīm. Savukārt došanos uz ārvalstīm strādāt biežāk ir apsvēruši tie, kuriem kāds no ģimenes jau strādā ārzemēs.

Tas liecina, ka migrācijas procesi šajās teritorijās pastiprina marginalizācijas procesus.

Pateicība

Pētījums veikts LZP projekta “Marginālo teritoriju veidošanās cēloņi un sekas Latvijā” ietvaros.

Atsauces

Bengtsson, T., Johansson, M. (1994). Internal Migration. Bengtsson T. (Ed.) *Population, Economy, and Welfare in Sweden*. Berlin, Heidelberg: Springer, 65-85.

Bērziņš, M. (2011). *Iedzīvotāju ģeogrāfiskās mobilitātes loma suburbanizācijas norisēs Latvijā*. Promocijas darba kopsavilkums.

Bērziņš, M., Krišjāne Z. (2012). Post-socialist Urban Trends: New Patterns and Motivations for Migration in the Suburban Areas of Riga, Latvia. *Urban Studies*, 49(2), 289-306.

Boyle, P., Halfacree, K., Robinson, V. (1998). *Exploring Contemporary Migration*. Harlow, Essex Longman

Chi, G., Marcouiller, W.D. (2013). In-migration to remote rural regions: The relative impacts of natural amenities and land developability. *Landscape and Urban Planning*, 117, 22 – 31

Hedberg, Ch., Kepsu, K. (2003). Migration as a cultural expression? The case of the Finland-Swedish minority's migration to Sweden. *Geografiska Annaler, Series B*, 85(2), 67-84

Krišjāne, Z., Bauls, A. (2007). Migrācijas plūsmu reģionālās iezīmes Latvijā. Paaudžu nomaina un migrācija Latvijā. *Stratēģiskās analīzes komisija. Zinātniski pētnieciskie raksti*, 4(15), 130-143

LR CSP (2002). Latvijas 2000.gada tautas skaitīšanas rezultāti. Rīga

LR CSP (2015). Pastāvīgie iedzīvotāji pa teritoriālajām vienībām pēc dzimuma 2011.gada 1.martā http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/tautassk_11/tautassk_11__tsk2011/TSG11-01.px/?rxid=992a0682-2c7d-4148-b242-7b48ff9fe0c2. (15.12.2015)

LR CSP (2015). Pastāvīgo iedzīvotāju skaits pēc dzimuma republikas pilsētās, novados, novadu pilsētās un pagastos gada sākumā un vidēji gadā. Elektroniskā datu bāze. http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/Sociala/Sociala__ikgad__iedz__iedzskaits/IS0042.px/?rxid=cdcb978c-22b0-416a-aacc-aa650d3e2ce0 (20.02. 2016)

LR Valsts statistikas komiteja (1992). 1989. gada tautas skaitīšanas rezultāti Latvijā. Statistikas datu krājums. Rīga: Latvijas Republikas valsts statistikas komiteja.

Markausa, I.-M. (1997). Iekšējā migrācija Latvijā 90.gadu pirmajā pusē. In *Demogrāfiskā situācija Latvijas laukos un iekšējā migrācija 90-to gadu pirmajā pusē. Apcerējumi par Latvijas iedzīvotājiem*. Nr. 1. Rīga: LZA Ekonomikas institūts, 34-64.

Pinto-Correia, T., Breman, B. (2008). Understanding marginalisation in the periphery of Europe: a multidimensional process. Brouwer F., Rheenen T., Elgersma A.M. and Dhillion S. (Eds), *Sustainable Land Management: Strategies to Cope with the Marginalization of Agriculture*, Edward Elgar Publ., .11-40

Summary

This research sheds light on the effects of migration on marginalisation processes in remote regions of Latvia, specifically the rural parishes of Latgale and Kurzeme. The aim of the paper is to analyse the features of migration in peripheral areas by characterising residents of particular territories. The data used in this research has been gathered by surveying local residents in 2014 and 2015 in parishes of Latvia bordering Russia and Lithuania.

The main results of the research suggest that inhabitants of peripheral areas have low migration potential as they are considerably immobile. This is influenced by population aging, especially common in areas bordering Russia. Additionally, a number of borderland inhabitants have family members who have moved elsewhere in Latvia or abroad.